

Аннотация

Завальнюк В. В. Антропологическое измерение и антропологические знания: человек и право. — Статья.

Рассмотрена проблема взаимоотношений общества и права в качестве одной из важнейших, от решения которой зависит определение функций и содержания права, его места в социуме. Общество по отношению к праву выступает его метасистемой как в онтологическом, так и гносеологическом смысле, определяя основные характеристики права. С помощью антропологического измерения возможно рассмотрение проблем взаимодействия общества и права и путей их решения.

Ключевые слова: антропология права, взаимодействие права и общества, антропологическая парадигма, онтологический подход, гносеологический подход, антрополого-коммуникационный подход, социум, права человека.

Summary

Zavalniuk V. V. Anthropological Measures and Anthropological Knowledge: Human and Law. — Article.

The article deals with the problem of relationships between human and society as one of the most important in the law cognition. Society is a metasystem in ontological and epistemological meanings for law. Anthropological measure gives possibility to resolve the problem of contradiction of human and society in law.

Keywords: anthropology of law, correlation of society and law, anthropological paragimne, ontological approach, epistemological approach, anthropological-communicative approach, society, human rights.

УДК 351.851(477).001.73

О. Х. Юлдашев

ЯК ВИВЕСТИ УКРАЇНСЬКУ НАЦІЮ НА НОВИЙ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ РІВЕНЬ (ДІЙСНЕ РЕФОРМУВАННЯ У СФЕРІ ОСВІТИ)

Дійсна ціль реформ у сфері освіти. Влада, а нерідко і вчені, нерідко говорять про якесь реформування, що нібито відбувалося в нашій країні. Як на мене, то так звані ринкові реформи полягали, як правило, у розтягуванні загальнонародної власності, пограбуванні країни. Судову і інші подібні «реформи» назвати такими можна лише умовно. Теж саме стосується освіти. Перехід до 12-річної системи навчання, як і впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вузах, без кардинальних змін змістовної складової навчання не дасть очікуваних серйозних результатів у підвищенні якості освіти. Недарма зараз зявилося багато прихильників повернення до десятирічної школи. Не спостерігається відчутних позитивних змін і від нововведень у вузівську підготовку, пов'язаних з болонським процесом. Зато негативів багато.

Отже, питання про проведення дійсних, а не псевдореформ, ще тільки має постати. Це ж саме відноситься і до реформування у сфері освіти і науки.

Для проведення дійсної реформи слід, перш за все, завдати дійсні (суспільно важливі) цілі, які ми хочемо досягти. Щодо освітнянських цілей, то сьогодні чи не кожна країна пов'язує свій майбутній економічний розвиток із здобутками науки та активними інноваційними процесами. Завдання переходу України до інноваційного розвитку, створення економіки (суспільства) знань є не просто

вкрай важливим для економічного розвитку країни, забезпечення її національної конкурентоспроможності у глобалізованому світі. Вона, на мій погляд, є більше засобом (при цьому засобом надзвичайно ефективним) виживання країни у цьому світі. Це розуміють і політики, і влада, і вчені. Тому завдання переходу України до інноваційного розвитку, створення економіки (суспільства) знань і є тою ціллю, яка може стати ціллю освітянського реформування.

Свого часу обговорено і, в основному, схвалено проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту». На парламентських слуханнях відбулося обговорення Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. Отже, цілі («що робити»), які сформульовані у зазначених документах, є зрозумілими і такими, що сприймаються, схвалюються суспільством у цілому. Залишається відкритим лише питання «ЯК» це зробити. На жаль, ні новий закон, ні Стратегія інноваційного розвитку не містять достатньо конструктивних (практично результативних) підходів до вирішення цієї проблеми.

Що ж наводить на такі думки? По-перше. Проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» і Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів ніяк не пов'язані. Пояснюється це просто. Різні колективи, різні розробники згаданих документів. Скоріше за все «освітою» (розробкою законопроектів про освіту) займаються одні, а «наукою, інноваціями» (підготовкою проектів відповідного законодавства про науку) — зовсім інші фахівці. І можна бути впевненим, що вони не контактують (у всякому разі з приводу об'єктів свого відання) між собою. А це ж велика помилка, оскільки освіта і наука, як ми спробуємо довести, є двома сторонами одного й того ж важеля, за допомогою якого можна побудувати економіку знань, суспільство знань. Далі ми покажемо «ЯК» це зробити. Стверджуємо: якщо ці об'єкти розглядати як окремі, без ув'язки один з одним, то суспільство знань не побудуємо, а лише марно (в значній мірі) витратимо бюджетні кошти на розвиток кожного з них. По-друге. Заходи, що плануються в рамках впливу на кожний з об'єктів, не в змозі привести до суттєвих зрушень у сфері інноваційного розвитку. Так, проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» рясніє лише редакційними змінами до існуючого Закону, підчас далеко не кращими. Серед відносно змістовних змін — започаткування «автономії університетів», введення такої формальної ознаки належності до «Європейського простору вищої освіти», як «доктор філософії» тощо. А де ж нові, потужні механізми, які потенційно були б спроможні привести до революційних зрушень? Да, університетам потрібна автономія (а під нею у нас розуміють вихід з під контролю Міністерства освіти і науки), але ж сподівання на те, що надання її дозволить вирішити проблеми інтелектуалізації нації, створення суспільства знань — найвні, марні. Щодо змін до порядку атестації наукових кадрів, введення, замість існуючих наукових ступенів, ступеня «доктора філософії», то результатом цього може бути лише руйнування державної системи атестації наукових і науково-педагогічних кадрів. Точно так, як ми вже нареформували (практично зруйнували) систему управ-

ління (планування) у сфері народного господарства, судову систему, «добиваємо» прокуратуру та багато що інше.

Знайомство зі Стратегією інноваційного розвитку свідчить, що розробники традиційно закликають до збільшення бюджетного фінансування науки, створення таких організаційних форм, як технопарки, технополіси та ін. Однак все це вже було. І ми не впевнені, що будь-які бюджетні вливання дійсно приведуть до зростання інноваційного потенціалу країни. Згадаємо принцип Парето — 20×80. Відповідно до цього принципу, що діє повсюдно, 20% ресурсів дає 80% результату: 20% працівників виконують 80% робіт, 20% товару, що реалізовується, забезпечує 80% прибутку, 20% відвідувачів пивбару випивають 80% пива і ін. Більш того, за деякими даними, 99% дійсно нових знань у науці припадає на долю менш як 1% вчених. Щодо нинішнього стану науки як об'єкта фінансування, то він у нас взагалі непродуктивно затратний. Адже багато написано про те, що в Україні фінансуються не наукові розробки, а стіни, тобто НДІ. Є і інші непродуктивні витрати у цій сфері. Наприклад, на утримання державою певних утворень науково подібного вигляду — ряду академій наук (відрижка соціалістичного минулого). Вони практично нічого не додають до інноваційного потенціалу і витрати на їх утримання є справжнісіньким марнотратством, яке не дозволяють собі навіть заможні країни. Але це окрема розмова. Щодо «нових» організаційних форм — технополісів, технопарків, то в нашій країні вони нерідко створюються лише на папері. У всякому разі кореляційного зв'язку між створенням цих форм і кількістю та якістю нововведень поки що не встановлено (газетні оплески — це не серйозно). Тому ті, хто пропонує згадані форми, нагадують шаманів, які безперервно повторюють одні і ті ж заклинання (технопарки, технополіси; технополіси, технопарки), що, природно, у житті нічого не додає.

Не це потрібно. Потрібні ефективні механізми реалізації величезного інтелектуального потенціалу народу України, українських вчених, а також механізми індустріального використання нововведень, накопичених людством. У зв'язку з цим хочемо перейти від закликів, що містяться у проектах офіційних документів, до викладення суті такого роду механізмів організації управління наукою і освітою. Запровадження «ноу-хау», яке буде запропоновано, не потребує великих витрат, однак може привести до різкого позитивного нелінійного зростання наукових результатів (коли відносно невеликі затрати приводять до значного ефекту), суттєвих інноваційних зрушень.

Критерії ефективності та завдання інноваційного розвитку країни

Критерії ефективності. Ефективність державної інноваційної політики можна визначати показниками швидкості, темпами насичування економіки якісними нововведеннями, збільшенням їх питомої ваги у суспільному виробництві, ступенем зростання впливу на нього. Ці показники можуть бути формально представлені відповідними показниками швидкості (S), що є часткою від поділу різниці в обсягах сум нововведень ($Z1$ і $Z2$), на час (t — певний період, за який склалася ця різниця). Отже, завдання буде полягати у нарощуванні кількості (маси) нововведень і скороченні строків їх запровадження у су-

спільне виробництво. Це завдання пропоную вирішити шляхом трансформації знань, якими володіють окремі особистості (справжні вчені) у знання для всіх, тобто тих, хто працює або працюватиме в економіці. А така трансформація має відбуватися достатньо просто — за допомогою освіти. Тобто мова йде про індустріальну імплементацію нових знань, якими володіють окремі вчені, в масову освіту, через освітянські стандарти. Перифразуючи відомий вислів класиків, можна стверджувати, що для перемоги (інноваційної) революції потрібно, щоб відповідні (інноваційні) ідеї оволоділи масами.

Головна ідея вирішення цього завдання полягає, повторюю, у такому. Для переведення знань, які напрацьовані в нашій країні, а також накопичених людством, у площину їх промислового використання, потрібно залучити ці знання у навчальний процес, у освітянські стандарти для вищих навчальних закладів.

Таким чином, реалізація цієї ідеї потребує створення (можливо, вдосконалення) двох механізмів: 1) механізму максимально можливого використання національних можливостей щодо інноваційного розвитку; залучення до освітянських стандартів; 2) механізму залучення до цих стандартів знань, що накопичені людством у цілому.

Щодо створення першого механізму. Це дуже просто зробити. Для цього слід лише поєднати наукові результати, знання, що містяться у наукових звітах, дисертаціях, патентах, авторських свідоцтвах на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, з освітянськими стандартами. До останніх належать, як відомо, шкільні програми, освітньо-кваліфікаційні характеристики (ОКХ), освітньо-кваліфікаційні програми (ОКП) та навчальні плани.

У теорії системного аналізу будь-яка система уявляється у вигляді трійки: «вхід», «вихід» і «процес». Науковий «вихід» — це наукові результати, що містяться у наукових звітах, дисертаціях, патентах, авторських свідоцтвах на винаходи, корисні моделі, промислові зразки тощо. Освітянський «вхід» — це шкільні програми, ОКХ і ОКП.

Імплементація нових знань в освітянські стандарти має стати головним завданням управління розвитком освіти і науки. Тобто метою управління з боку ВАК і МОН (включаючи департамент інтелектуальної власності) має бути не що інше, як СУМІЩЕННЯ «виходу» наукового процесу зі «входом» в освіту, а критеріями ефективності управління з боку зазначеного міністерства і ВАКа — ступінь цього суміщення.

Щодо деталізації механізму, який пропонується. Як залучити приріст знань, який мають містити звіти про виконання НДР, дисертації, науково-технічні проекти, патенти, авторські свідоцтва та ін., до освітянських стандартів? Якщо звернутися до звітів про НДР, дисертацій, науково-технічних проектів, то вони формально містять відповідні розділи, висновки, мають реферати, в яких вирізняється одержаний приріст знань. Зокрема, згідно з Порядком присудження наукових ступенів, дисертація на здобуття наукового ступеня повинна містити висунуті здобувачем науково обґрунтовані теоретичні або експериментальні результати, наукові положення, а дисертація, що має прикладне значення, повинна містити відомості та документи, що підтверджують практичне викорис-

тання отриманих здобувачем результатів — впровадження у виробництво, достатню дослідно-виробничу перевірку, отримання нових кількісних і якісних показників, суттєві переваги запропонованих технологій, зразків продукції, матеріалів тощо.

В авторефератах дисертацій вказуються найбільш суттєві результати, одержані автором, та «практична цінність результатів дослідження і їх впровадження». Щодо самих результатів, то вони звично структуруються дисертантом у три групи: 1) сформульовані «вперше», 2) «удосконалено» і 3) «дістало подальший розвиток». При цьому, як правило, зазначаються відомості про впровадження цих результатів у навчальний процес. Це все перевіряється і підтверджується рішенням відповідної спеціалізованої вченої ради по захисту дисертацій, з рекомендацією подальшого використання цих результатів на практиці і у навчальному процесі. Але ж насправді цей приріст знань ніде практично не використовується, а написані томи, фоліанти поволі знищуються часом.

Створення механізму, який би забезпечив дійсне, а не формальне впровадження наукових результатів в освітянські стандарти, включає системний аналіз проблеми та визначення організаційно-правових заходів по її подоланню. Проведення такого аналізу дозволило нам сформулювати пропозиції щодо покладення на МОН та ВАК України функцій по впровадженню наукових результатів, що містяться у дисертаціях, в освітянські стандарти, а також з організаційно-структурного, правового, матеріально-технічного та фінансового забезпечення її реалізації. Це пропозиції з: підготовки (корегування) відповідних законів та положень про МОН, ВАК України; розробки відповідних інструктивно-методичних матеріалів з нормативного закріплення обов'язків як науковців, так і відповідних працівників освіти передавати (включати) до освітянських стандартів одержані наукові положення; введення і контролю (ВАКом і МОН) показника впровадження у навчальний процес (в освітянські стандарти) одержаних теоретичних і практичних наукових результатів як основного критерію їх суспільного визнання.

Виходячи з вищезазначених цілей, можна сформулювати відповідні вимоги до самих досліджень, форми їх викладення і т.д. Тоді, скажімо, у здобувачів наукових ступенів в галузі суспільствознавства відпаде потреба у «написанні» нікому не потрібних фоліантів, а замість них будуть викладатися результати досліджень та їх обґрунтування.

Важливим чинником нарощування обсягу і якості нововведень є забезпечення високого рівня кваліфікації наукових кадрів. У цьому сенсі наполягання на «демократизації», будь-якій лібералізації процесів атестації наукових кадрів, зміні існуючого порядку атестації наукових і науково-педагогічних кадрів, скороченні числа наукових ступенів, передачі питань присудження їх до відома виключно вузів, наукових закладів — призведе неминуче лише до суттєвого зниження якості наукових кадрів.

Концептуальні засади щодо створення другого механізму, механізму залучення до освітянських стандартів знань, накопичених людством у цілому

З цією метою доцільно при провідних вузах країни створити центри зі зби-

рання, накопичення та систематизації наукової (науково-технічної) інформації. Можливо, слід також перетворити у такі центри певні наукові заклади. Вони разом з Департаментом інтелектуальної власності повинні вивчати зарубіжну науково-технічну літературу, періодичні видання, готувати інформацію про запатентовані винаходи, промислові зразки, корисні моделі та направляти її до Міносвіти через його Інститут інноваційних технологій і змісту освіти для включення до освітянських стандартів. Дещо подібні центри існували за часів СРСР, але їх діяльність не була належним чином цілеспрямована. Тобто збирання і систематизація науково-технічної інформації не повинні бути самоціллю.

Результатом діяльності центрів наукової (науково-технічної) інформації має стати запровадження нововведень у зміст освіти, до шкільних програм, ОКХ і ОПП. Крім того, з боку центрів могла б здійснюватися і комерційна діяльність з продажу ліцензій, надання послуг авторам у реєстрації авторських свідоцтв на інновації.

Крім того, ці центри могли б, знову ж таки за участю Інституту інноваційних технологій і змісту освіти, який включає до свого складу науково-методичні центри, Інститут навчальної літератури, забезпечувати насичення навчально-методичної літератури відповідною інформацією щодо новітніх знань, слугувати свого роду фільтром для таких видань, у яких з року в рік переписується один і той самий матеріал, такий, що містить застарілі дані.

Кінцевою метою, критерієм оцінки діяльності науково-технічного центру повинно ж бути, з одного боку, підвищення технічного і технологічного рівня виробництва, а з іншої — отримання прибутків. Центри мають надавати якомога більше послуг, пов'язаних з впровадженням нововведень. Це послуги з економічного обміну технологією або в «чистому вигляді» — у вигляді знань, досвіду і науково-технічної інформації, або «упредметненою» в матеріалах, машинах і устаткуванні.

Сьогодні прикладом центру з накопичення і систематизації науково-технічної інформації може слугувати Массачусетський технологічний інститут (МТІ) в США, де багато уваги приділяється ліцензійним угодам. Там створена спеціальна служба по ліцензуванню винаходів. Всі винаходи належать МТІ. Гроші, отримані за ліцензійними угодами, розподіляються таким чином. Служба по ліцензуванню винаходів отримує 15%, з суми, що залишилася, одна третина йде винахідникові, одна третина — факультету, одна третина — університету. Служба складає каталог, який містить технічні описи всіх досліджень МТІ. Компанії платять 40 тис. доларів за отримання цього каталогу, за можливість заздалегідь знати про технічні публікації і консультуватися у професорів. Служба визначає інтелектуальну власність МТІ і вирішує питання про те, платити чи ні за патент. Патенти коштують дорого, тому це питання вирішується обдуманно.

Резюмуючи викладене, зазначимо таке. Забезпечення суміщення «виходу» науки з освітянськими стандартами дозволить вирішити проблеми інтелектуалізації нації, створення суспільства знань. Можна стверджувати, що індустріальне, тотальне залучення новітніх знань до навчального процесу надасть змогу вивести націю на новий цивілізаційний рівень.

З метою реалізації зроблених пропозицій потрібно було б закріпити пропозиції щодо введення відповідних механізмів залучення до освітянських стандартів якомога більше знань, накопичених в країні і людством в цілому, у проекті Закону про вищу освіту. Це могло б зробити цей документ справді доленосним, сприяло б потужному інноваційному розвитку країни.

Анотація

Юлдашев О. Х. Як вивести українську націю на новий цивілізаційний рівень (дійсне реформування у сфері освіти). — Стаття.

У статті проаналізовано та розглянуто основні принципові засади реформування українського освітнього простору. Запропоновано ряд реформ у сфері освіти, висунуто пропозиції щодо їх впровадження.

Ключові слова: вища освіта, реформування вищої освіти, культура освіти.

Аннотация

Юлдашев А. Х. Как вывести украинскую нацию на новый цивилизационный уровень (действительное реформирование в сфере образования). — Статья.

В статье проанализированы и рассмотрены принципиальные основания реформирования украинского образовательного пространства. Предложено ряд реформ в сфере образования, выдвинуты предложения относительно их воплощения.

Ключевые слова: высшее образование, реформирование высшего образования, культура образования.

Summary

Yuldashev O. K. How to Show Out the Ukrainian Nation to the New Level of Civilization. — Article.

In the article basic principals of Ukrainian educational space reformation are analyzed. The complex of reform in the education sphere are proposed, within the proposition of its enforcement.

Keywords: high education, high education reformation, the educational culture.

УДК 316.647.5

І. В. Галицький

ТИПИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

На початку ХХІ століття проблема толерантності набула особливої актуальності у зв'язку із процесом глобалізації, що зіштовхує релігійні, національні і етнічні ідентичності різних культур і народів. Формування громадянського суспільства неможливе без відповідного усвідомлення фундаментальних цінностей демократії. Однією з основних таких цінностей є цінність толерантності. Проблема толерантності сьогодні — одна з центральних проблем як глобального, так і національного порядку.

За визначенням проф. А. Чічановського, толерантність — це терпимість до чужих думок, вірувань, поведінки. Це повага або визнання рівності інших, відмова від домінування чи насильства. Інакше кажучи, постійні, цілеспрямовані зу-